

M. Dolenc / Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji

V dolini zelene Krke so imeli v času, ko je Matija Gubec plačal «staro pravdo» s svojo glavo, obširna posestva tudi kostanjeviška opatija, pleterski samostan in novo-meški nemški viteški red. Dolina je rodovitna, podnebje milo, da rodi trta. Oboje skupaj, duhovna gosposka pa dobra zemlja, sta bila pač najizdatnejša činitelja, ki sta lepemu kosu slovenske zemlje dajala značilno obeležje, prebivalcem pa določevala socialne in kulturne prilike.

Polihistor Valvazor je napisal v počaščenje Kranjske debele knjige, za intimno žitje našega prostega ljudstva pa ni kazal jakega zanimanja. Prezrl je marsikaj, česar bi ne bil smel prezreti, namreč osobito vse tisto, kar je bilo za slovensko «ubogo gmajno» po izgubljeni «stari pravdi» najznačilnejše, t. j. način, kako so se kmetje borili za svoje pravice med seboj in nasproti svoji gosposki — pri sodiščih. Vsi taki spori so se namreč reševali na poseben način, po starih šegah in navadah. Ali v ta vrvež najnižjega sloja svoje Kranjske baron Valvazor ni hotel poseči, ni ga proučil, o vsem tem njegova «Slava Kranjske» molči!

Stare šege in navade pa so obstajale v tem, da so se pravne zadeve slovenskega kmeta obravnavale in uravnale v gorskih in kvatrnih pravadah, ki so se vršile ob določenem času, na določenem kraju in ki je pri njih veljala beseda domačih ljudi, uglednih izkušenih možakov, ne pa gosposkina. Še gosposka sama se je morala mnogokrat ukloniti sodbam ljudskega sodišča, na vsak način pa jim priznavati obvezno moč, dasi so jo izrekli samo njeni — podložniki sami med seboj.

Značilno je, da so nam ostali ohranjeni zapisniki o takih pravadah pred kmetskim sodiščem izza časov, ko je preteklo lenekaj let, odkar je «stara pravda» tako nesrečno končala baš v nižavah lene Krke in da so ti zapisniki nastali pod egido — «krive palice». Srednjeveški pregovor je velel, da se dá pod «krivo palico» (*Krummstab*) dobro živeti, in res je «kriva palica» v dolini Krke oživiljenje starih navad in običajev, osobito glede kmetskih sodišč povsodi rade volje dopuščala, nemara zato, ker se je zavedala, da ni pametno prenapenjati tetivo, in če lok rad počí.

Metod Dolenc: Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji

Omenjeni zapisniki so shranjeni v ljubljanskem muzeju. Pričenjajo za kostanjeviško opatijo leta 1591., a v njih je posve- dočeno, da so gorske pravde o ž i v e l e že leta 1581. Kostanjeviški zapisniki so najobsežnejši in segajo — z majhnimi presledki, za katere so se zapisniki izgubili — do leta 1785., torej do tedaj, ko je Jožef II. zatrl kostanjeviški samostan. Iz pleterskega samostana sta nam ohranjena samo dva folijanta, prvi izključno za kvatrne pravde iz let 1611. do 1631., drugi za gorske in kvatrne pravde skupno za čas od leta 1683. do 1698. Od novomeškega inkorpo- riranega urada nemškega viteškega reda nam je ohranjen samo en folijant o gorskih pravadah za čas od leta 1721. do 1772.

Ni dvoma, da so se gorske pravde vršile nalik trškim pravam, imenovanim «veče», že od davnih dni srednjega veka. Da so se pa ohranile tudi še poslej po ukinitvi samostanov pri drugih vlastelinih, nam pričajo zapisniki boštanjske graščine o gorskih pravadah iz leta 1798. v ljubljanskem muzeju. Institut gorskih in kvatrnih pravnih moramo označiti za nadaljevanje prastarih ljudskih zborov, kakor so jih Slovenci pač prevzeli preko Bavarcev od Frankov; so pa ostali po vsej priliki narodnopravna uredba v zaščito pravice in pobijanje krivice.

* * *

Ob tragičnem zlomu kmetskega upora leta 1573. so bili za kulturo našega ljudstva odločilni sledeči momenti: Slovenski jezik dobi primerno upoštevanje pri protestantih Trubarju, Dal- matinu itd. Katoličan Adam Bohorič izdá leta 1584. prvo slovensko slovnico. Protestanti imajo dokaj več pristašev med meščani, kakor na deželi. Mesta se nagibljejo bolj na nemško plat, pa so gospodarsko zelo navezana na kmetsko ljudstvo. Kmetje so v teh časih stanovsko skoro popolnoma enotno opredeljeni: do malega vsi so podložniki vlastelinov. Zelo redke izjeme tvorijo prosti kmetje-svobodnjaki. Razmere svoje vrste pa vladajo v vinskih goricah: tu so lastniki vinogradov pestro med seboj po- mešani. Vinogradi so last deloma vlastelina samega, deloma neprostih kmetov-podložnikov, ki so se imenovali «sogorniki», deloma pa tudi meščanov, duhovnikov, tujih vlastelinov, cerkvâ. — ti so se nazivali «mejaši». Za mejaša šteje narodna pesem, ki je gotovo več stoletij stara, celó svetnika:

*«Preljubi Svet Urban, v goricah ti stanuješ,
ti dobri naš mejaš, in žlahtno grozdje 'maš!»*

Vsi vinogradniki so bili podrejeni «gorski palici», to je oblasti gorskega gospoda, kateremu so morali dajati del letine

kakor «gornino» in se mu pokoravati v vinogorskih upravnih in pravnih zadevah po predpisih gorskih bukev, izdanih leta 1543.

Nesrečni izid kmetskega upora je razmerje med gosposko in njenimi podložniki ustalil in učvrstil, seveda v prid gosposke. Pa to niso bile edine nevšečnosti, ki so zagrenjevale življenje kmetškemu stanu. Protestantovske homatije sicer niso prinesle bogve kako pomembnih neprilik za kmetško ljudstvo doline Krke. Tem živeje pa je vplival na razvoj prilik in neprilik strah pred turškimi napadi in pa bližina naselbin Uskokov, ki so na svojih roparskih pohodih rajrajši obiskovali krško dolino. Od srede 17. stoletja — po končani tridesetletni vojni — sta večkrat tudi kuga in lakota obiskali Dolenjsko, tako po naših zapisnikih osobito 1649., 1650., 1663. in 1670. leta.

Za razumevanje splošnega položaja prebivalstva krške doline je potrebno, da se ozremo tudi nekoliko po vnanji zgodovini cerkvenih oblasti, ki so tod gospodarila.

Leta 1564. dobe nemški vitezi v Novem mestu svojo «križatijo», v kateri je rezidiriral sprva najbrže samo en vitez, za časa naših zapisnikov pa sploh nobeden več. Imeli so pa v okolici Novega mesta pod Gorjanci in na Čateški gorici pri Trebnjem obsežna vinogradna posestva, katera so si dali upravljati po svojem upravitelju v «križatiji», ki je bil lajičnega stanu. Neposrednega stika med duhovniki nemškega viteškega reda in njemu podložnimi vinogradniki potemtakem v Novem mestu ni bilo.

Pleterski samostan je bil prvotno ustanovljen od celjskih grofov kakor dom kartuzijancev. Po smrti teh grofov pa je vidno propadal. V časih po «stari pravdi» se že ni več upiral protestantskemu navalu. Leta 1580. ima le še troje bratov kartuzijancev, leta 1590. pa s prijorjem vred četvero. Ko umre prijor Stanislav pl. Schmidau leta 1590. v Gradcu in ko se preselita kmalu za njim na drugi svet še dva brata v Pleterju, ostane tam le še en brat, a upravnik samostana, ki je bil odposlan, da bi razmere na licu mesta saniral, oddá meni nič tebi nič ves samostan za šest let v zakup Karolu Juriču, izpovedovalcu augsburške konfesije. Da se te škandalozne razmere odpravijo, odredi vlada, da naj samostan pripade jezuitom. Ti očetje pa se niso hoteli preseliti v pleterski samostan, ampak so tu ustanovili samo svojo «rezidenco», obstoječo iz enega samega patra jezuita in iz primerne števila upravnih oseb. Iz dohodkov samostana pa so vzdrževali v Ljubljani svoj kolegij, namenjen vzgoji novih bojevnikov za katoliško vero. Naši zapisniki nam pa pričajo, da izmed tistih jezuitov, ki so rezidirali v Pleterju, niso živeli vsi brez prikora. V zapisnikih o

kvatrnih pravadah iz leta 1620. sem naletel na list, ki je bil prelepljen z drugim belim listom. Razklenil sem ga previdno in odkril zapis o neki za jezuite očitno zelo mučni zadevi. Kmet je tožil na kvatrnih pravih sokmeta radi tega, ker je ta govoril, da se je tožnikovi ženi hudo mudilo k možitvi; kajti imela je bila opraviti s patrom Volbenkom Magerlem. Toženec je zanikal, da bi bil kdaj take govorice trosil; drugi da govore res take reči, on pa bi kaj takega ne govoril, ker ve, da nihče ne more nikogar prisiliti k svetemu zakonu. Kmetski sodniki so zaslišali dvoje prič — je-li bil pater Magerle navzočen, zapisnik ne pove —, pa tudi ti priči sta se izmikavali. Sodba, ki je potekla, je naložila obema strankama, tožniku in tožencu, globo dveh mark in pristavila, če se bo v prihodnje kaj več dokazalo, pa se bo postopalo, kakor je prav. Previdni zapisnikar — bržčas dvorski sodnik sam ali drug samostanski uradnik, — je prelepil tisto stran zapisnika, kajpada, ker je hotel skriti mučno zadevo pred očmi «rezidujočega gospoda». Ta ni bil nihče drugi, nego oni pater Volbenk Magerle, ki je nekaj let pozneje s patrom Albertom Očičkim, Poljakom po rodu, prinesel relikvije v št. Jakobsko cerkev v Ljubljani, kjer so bile leta 1625. vzdane.

Tudi v Kostanjevici opati niso živeli tako, da bi si smeli prisvajati pravico do posebnega ugleda pri vernem ljudstvu. Leta 1563. izvoljeni opat Lenart Hofsteter je bil mož nemirnega duha in silovite narave. Njegovo življenje v samostanu ni bilo moralno. Vzdrževal si je priležnico in zahteval celo, da jo imenujejo *dominam monasteri*. Nasproti svojim podložnikom-kmetom pa je bil nasilen, metal jih je samolastno v keho (*camera caeca*). Tudi nanj leté morebiti vzdihni narodne pesmi, ki toži, da kmetič ni mogel plačati enega krajcarčka, pa je došel ukaz od neusmiljene gospode:

«Pelji ga v turen teman,
tam naj bo tako dolgo sam,
da bo prinesel krajcar nam!»

Pritožba za pritožbo je prihajala zoper patra Lenarta do cesarskega prestola, vladar je zahteval preiskavo. Leta 1576. je vizitiral samostan pater Adam Puecher iz Vetrinja, pa opat Lenart se ne poboljša. Prihajale so nove pritožbe, citirajo ga v Runo (*Stift Rain*) nad Gradcem, da naj se tam zagovarja pred svojim «*summo ordinario*». Opat ne uboga, temveč se nejevoljno obrne na vetrinjskega opata, češ, naj ta odloči, ali mu treba iti v Runo ali ne. Vetrinjski opat mu je dajal skraja potuho. Obrnil se je za svet na opata v Stični in na priyorja v Pleterju. Prvi je podal poročilo, da

opat Lenart zanemarja gospodarstvo, da ne plačuje davkov, da daje župnije v zakup protestantom, da se izogiblje duhovnim bratom v Stični in raje popiva po gostilnah, ko potuje preko Stične, kakor da bi se pokazal v samostanu, da živi sploh nemoralno. Pleterski sosed ga ni tako hudo popisal, moral pa je vendar poročati, da opat Lenart ne bere maše in da živi pohujšljivo. Vsled teh poročil se je odločil vetrinjski opat ukazati opatu Lenartu, naj gre v Runo na zagovor. Obtožba z dne 31. julija 1579. se je sedaj glasila, da opat Lenart razsiplje samostanske zaklade, da se oblači v svilo, da nikakor noče odnehati od svoje, že druge priležnice, češ, da raje zapusti samostan kakor pa svojo ljubico, sicer pa, da se niti ne drži katoliških obredov in da je oddal cerkev v Brežicah šizmatikom v najem. Lenart Hofsteter pa si je stvar vnovič premislil in ni potoval v Runo, ampak si je nagrabil še preostalih zakladov samostana in se podal z njimi in s svojo priležnico vred na svoje posestvo pri Novem mestu. Poslali so v Kostanjevico novega vizitatorja, patra Leopolda Pacherneckerja iz Vetrinja, da bi napravil red; bil je tudi določen za naslednika Hofsteterju, ko bi se ta prostovoljno odpovedal svojemu dostojanstvu. Toda vizitator je našel samostan čisto izropan in hočeš nočeš je moral oditi za Hofsteterjem v Novo mesto. Pa ta ga noče sprejeti; zavrne ga z besedami: «*Omnis qui non intrat per ostium in ovile, ille fur est et latro!*» Pachernecker se hoče obrniti na mestno sodišče, naj bi mu pomagalo dobiti samostanske dragotine nazaj. Tudi ta pot se izkaže za brezuspešno. Mestni očetje so bili vedni gostje pri Hofsteterju, dajal jim je tudi denarja na posodo. Vizitator je videl, da ne bo imel sreče s pravdo. Ko pa je še slišal, da se je opatova priležnica izjavila, da ne bo dolgo zemlje tlačil, če se dá izvoliti za opatovega naslednika v Kostanjevici, se je te grožnje ustrašil in poročal v Vetrinje, da se zahvaljuje za nasledstvo. Vetrinjski samostan je ubral sedaj drugo pot; kajti od vlade so že pritiskali nanj, naj napravi konec škandalom v Kostanjevici. Obrnil se je na bivšega admontskega opata Lovrenca, ki je tedaj živel v bližini Stične v pokoju. Temu se je slednjič posrečilo pregovoriti Hofsteterja, da je resigniral na opatsko dostojanstvo v njegove roke. To se je zgodilo 1. januarja leta 1580. Pachernecker je bil že deset dni prej zoper svojo voljo — «*per oboedientiam*» — izvoljen za opata samostana v Kostanjevici, pa je res že po devetih mesecih vladanja umrl, vendar ne nasilne smrti. Za njim izvolijo za opata Andreja Arzta. Ta je opatoval deset let, živel pa je takisto nemoralno in bil silno vdan vražam. Svojo telesno nemoč je pripisoval zlim čarodejstvom. Za Arztom pride na prestol opat

Metod Dolenc: Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji

Tomaž Jerney. Mož je bil boljši gospodar in mu tudi glede moralnosti kronisti niso ničesar oponašali. Naši zapisniki pa vsebujejo nekaj pritožb zoper njega, da je bil dostopen lizunom, in da je jemal podmito (*Schmiralien*). Še po njegovi smrti se je vnela pravda radi vinograda, ki ga je bil vzel revežu in dal za «dober likof nekemu svojemu uslužbencu». Nadaljnji opati niso več dajali povoda pritožbam, skrbeli so tudi dobro za gospodarski procvit samostana. Leta 1676. kupi opat pater Janez Vogrinec (imenovan Plantarič) graščino Kostanjevico v samem mestu Kostanjevici od grofice Zrinjske za 72.000 fl.

Tele sličice sem razpredel nekoliko podrobneje, ker menim, da takšne razmere v samostanih ljudstvu niso ostale prikrite in da so tudi imele kolikor toliko vpliva na razmerje med podložniki in njihovimi gospodarji.

Omenim naj še, da imamo v naših zapisnikih samih prav malo spominov na protestantske homatije, mnogo več jih pa je takšnih, ki se tičejo turških in uskoških napadov. V Pleterju se je pritožil na kvatrni pravdi brat zoper svojo sestro, češ, da ga je imenovala «*Ketzerischer bueb*»; seveda je bila občutno kaznovana. V ljudstvu so tleli še živi spomini na turške čase. Saj še ni preteklo dosti let, odkar se je v bitki pri Sisku leta 1593. skrhala turška sila, ki je pošiljala svoje roparske tolpe iz Bosne v slovenske kraje. Spomini so bili seveda polni gneva in ogorčenja radi okrutnosti drugovernih Turkov. Leta 1611. so razpravljali v Pleterju o pravdi med neko žensko in njenim nasprotnikom, ki jo je psoval s «*türkische hure*». Pa nasprotnik je uveljavljal, da se je tožnica zakadila vanj in mu izruvala kos brade, kar je bilo za moža najhujše ponižanje. O uskoških napadih pa vsebujejo naši zapisniki posebno mnogo spominov. Ti priseljenci so po vsej priliki nadaljevali svoje roparske napade v Krško dolino tudi še dolgo za tem, ko Turkov ni bilo več. Naj še omenimo drastičen primer, kako so naši ljudje včasih sami izrabljali Uskoke v nečedne namene. Na kvatrni pravdi se je pritožil uslužbenec samostana v Kostanjevici Tomaž Laubinger, da je njegov nasprotnik Matija Jakšič naprosil dva Uskoka tam preko Gorjancev, naj prideta in ga dobro premikastita («*sie sollen ihme Toman wolabschmiren*»), dà, morebiti naj bi ga celo ubila. Jakšič je bil seveda hudo kaznovan. To je bilo 1591. leta; ali tudi dosti pozneje čitamo v zapisnikih na več mestih o osumitvah, da so bili ljudje v zvezi z Uskoki ali da so celo z njim vred ropali.

(Dalje prihodnjič.)

M. Dolenc / *Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji*

(Nadaljevanje)

Kakšno je bilo razmerje med vlastelini in podložniki, ki je nastalo po ponesrečeni «stari pravdi»? Mislili bi, da so bili samostanski podložniki čisto odvisni od milosti ali nemilosti svojih vlastelinov. Tako so nas zares učili nemški pravni zgodovinarji. Toda za naše vinogradnike in kmetovalce v dolini Krke to ne velja. Dejstva naj govore!

Opatje niso bili večji slovenskemu jeziku. Pri sodnih zborih, katerim so prve čase redno, pozneje bolj poredko predsedovali, so se morali posluževati domačih slovenskih veljakov, da so jim tolmačili predsednikove želje. Že s tem je bil gotovo zmanjšan opatov vpliv na potek sodbâ. Samostanski konventuali pa so bili tudi precej odvisni od dobre volje kmetov, ko je šlo za to, da se odbije napad turških ali uskoških tolp. Slednjič so bili sodni zbori tudi dobrodošel vir dohodkov za samostan, kajti vse globe so se stekale v korist vlastelinstva. In glob ni bilo malo, pa občutne so bile včasih, da je bilo kaj! Saj so jih izrekli tudi po cekinih. Zakaj naj bi opatje ne trpeli sodnih zborov ljudskih sodnikov? Ni bilo pravih vzrokov, da bi kmetsko sodstvo pritiskali ob steno. Verjetno je, da so kmetje s svojo «staro pravdo» zahtevali poleg vzpostavitve prejšnjih manjših davščin tudi zopetno sklicavanje gorskih pravi in kvatrnih sodov. Če niso dosegli zmanjšanja davkov, je prišlo vendarle do fiksacije in do kontrole izterjavanja davščin — baš na kmetskih sodnih zborih. Mnogokrat namreč čitamo v zapisnikih pritožbe, da se gornina, t. j. davščina v moštu, jemlje z napačnim vedrcem ali pa da se v nepravem času terja. Še leta 1660. zagroze ljudski sodniki gosposki, če pride grajski po gornino z napačnim vedrcem, da mu ga razbijejo na drobne kosce.

Na svojih sodnih zborih pa so ljudski sodniki tudi sicer radi kontrolirali in kritizirali delovanje gorskega gospoda. Nekoč so opatu kostanjeviškega samostana jasno poyedali, da ne sme dati vinograda zakrižati, t. j. prepovedati vinogradniku vhod v vinograd in s tem uživanje vinograda, ako se to prej na gorski pravdi ne sklene. Drugič je opat daroval zemljišče, kmetje pa so po smrti opata (Tomaža Jerneya) isti vinograd vzeli obdarjenemu samostanskemu uslužbencu in ga prisodili prejšnjemu lastniku.

Vlastelin se more obrniti s tožbo na kmetski sodni zbor, ako hoče kaj doseči. Toda včasih se mu pripeti, da pogori. Zavrnejo ga lahko docela ali pa mu njegovo zahtevo okrnejo. Celu obtoženec je včasih in mora se zagovarjati pred zborom svojih podložnikov. Šentjernejski župnik n. pr. toži kostanjeviškega opata na gorskem zboru, ker mu je zatajil desetino od nekaterih vinskih hramov. Ali pa kmet toži opata, da mu mora po krivici vzeti vinograd vrniti; opat, zastopan po dvorskem sodniku, propade in se mora ukloniti izreku gorskega zbora.

Ljudski sodniki razsojajo mnogokrat take pravde, v katerih so stranke tuji vlastelini, namreč, če se tiče spor domačega vinograda. To je posvedočeno v zapisnikih kostanjeviške, pleterske in novomeške gorske gosposke in velja za čas, ki sega globoko v dobo vladanja Marije Terezije.

Kmetje so se tuptam na gorskih zborih svojim lastnim vlastelinom naravnost uprli in grajski pisar je mogel v zapisnikih zabeležiti sam neuspeh gorskega zborovanja. Ko je na Raki kostanjeviški opat zahteval, da morajo vsi osobenkarji, ki nimajo vinogradov, zapustiti vinsko gorico, češ, da so samo v napotje in za škodo, so se mu prisledniki uprli in raje gorsko pravdo razbili, kakor da bi se uklonili opatovi zahtevi. Kaj se je zgodilo z uporniki, iz zapisnikov ne izvemo. Pri drugi priliki zahteva kostanjeviški opat, naj mu sodniki vrnejo potne stroške, katere so mu povzročili s tem, da so izrekli napačno sodbo, ki je bila od višje instance v Ljubljani razveljavljena. Kmetje so odbili to zahtevo in dejali, da je rabsodba višje instance v Ljubljani napačna in da je pritožitelj višjo instanco nalagâl; oni ne plačajo ničesar, niti se ne marajo spuščati v nikakšna pogajanja.

Tako razpoloženje je vladalo še dobrih 100 let po nesrečnem koncu «stare pravde» leta 1573. med kmetskimi sodniki napram gorski oblasti «krive palice». Pozneje so ljudska sodišča, kakor že omenjeno, še dolgo razsojala spore med sosednjimi vlastelini, če je šlo za vinograde v domači gorici. Polagoma pa dobiva stvar drugo lice. Pod pritiskom vedno večjega ugleda in moči deželnih stanov ter centralističnih tendenc vlade na eni strani, čedalje hujšega obubožanja kmetskega stanu na drugi strani, je pešal ugled ljudskih sodišč in padal vedno niže, dokler koncem 18. stoletja «gorske pravde» ne izginejo. Dandanašnji rod komaj še vé za kakšno drobtinico iz prejšnjih časov ljudskih sodišč. Pri Colariču v Slinovcih se pravi n. pr. še danes «pri gorniku», ker je ta

rodbina dajala malo ne vse 18. stoletje gornike. Tupatam kažejo še na kakšno košato lipo, češ, pod tem drevesom so se vršile nekdanje gorske pravde.

* * *

Da je bil slovenski kmet in vinogradnik ob obalih Krke zelo pobožen, o tem nam jasno in glasno pričajo naši zapisniki. Mnogokrat je v njih govor o posebnih določilih in ostrih zabičilih, da se v vinski gorici ne sme preklinjati, prešuštvovati, da se na nedelje in praznike ne sme delati, posebno po tistem času ne, ko je bila letina že pospravljena. Za Gadovo peč imamo celo sklep vseh vinogradnikov, da se tudi v petek popoldne ne sme delati. Drugod pa so vinogradniki opetovano sklenili, da na predvečer nedelje ali praznika, ko je zazvonilo Ave Marijo, nihče več ne sme vzeti v roko kopače ali drugega orodja. Nemalokrat sklenejo na gorskih zborih, da postavijo ali popravijo kapelico ali znamenje; določijo, da morajo vsi sogorniki in mejaši pomagati, kaznujejo z občutnimi globami tiste, ki bi odrekli pomoč. Neki veseljak je igral gosli v adventu. Župnik ga je zatožil in bil je obsojen, da mora plačati pol goldinarja šentjernejski, pol pa pleterski cerkvi. Ženske, ki se rade ponujajo moškim, se ne smejo klatiti po vinski gorici; vsak mejaš ali sogornik ima pravico, napoditi jih iz vinske gorice, če treba — z gorjačo. Kdor živi v prešuštvu ali zarodí otroka izven zakona, tega zapodé iz gorice. Prisega je huda reč. Rajši popusti svojo pravico tisti, ki je na gorski pravdi za nekaj tožil, kakor da bi spraval s prisego svojo dušo v nevarnost.

Pri vsem tem bi utegnili sklepati, da je imel duhovniški stan ali pa cerkev v pravadah pred ljudskim sodiščem posebno ugodno stališče. Toda naši zapisniki ne kažejo nikjer nikakšnega favoriziranja cerkve ali duhovnikov kakor strank, vsaj v 16. in 17. stoletju gotovo še ne. Nasprotno, zapisniki nam nudijo dokaze, da so se glasile sodbe včasih tako, da bi mogli misliti naravnost na nekakšno nenaklonjenost kmetskih sodnikov napram «mrtvi roki», ki se včasih sumljivo oddaljuje od pravičnosti. Da je vsaj v prvih časih, odkar so naši zapisniki zabeleževali vsakojake pravde, vplivalo na slabo razpoloženje kmetskih sodnikov napram svojim dušnim pastirjem tudi že popisano življenje nekaterih samostanskih voditeljev, o tem ni, da bi mogli dvomiti. V zapisnikih imamo pa tudi še nekaj drugih primerov, kako objestno so se vedli nekateri duhovniki. Župnik Bogataj (Wogatey) z Rake je okoli leta 1700. nekak stalni pritoževatelj. Ni ga skoraj

gorskega zbora, da se ne bi na njem tožaril s svojimi kmeti, sedaj za to sedaj za ono, največkrat za kakšno cerkveno posojilo ali desetino. Seveda so ga kmetje mrzili in mu celo odrekli verodostojnost. Nekdo ga je tožil na gorskem zboru, da mu je razdril brv. Župnik je zanikal tožnikove trditve. Toda ljudski sodniki so rekli, da vedo sami, da je isto dejanje že večkrat zakrivil, in obsodili so ga, da mora brv popraviti in plačati odškodnino. Trdosrčnost istega župnika se zrcali iz neke druge pravde. Kmet se je bil postavil za poroka dvema zakoncema, katera je vrgel Bogataj v keho, ker mu nista desetine plačala. Sodniki niso ugodili tožbi na plačilo dolga pri Bogataju, temveč so izrekli, da naj gorska gosposka tista dva zakonca izroči tožniku, da ju postavi tja, odkoder ju je izprosil. Namesto da bi kmetje napravili konec pravdi v korist župniku, ga puste na cedilu in dajo celo poroku priliko, da se znebi poroštva. Niti testamenta, ki ga je napravil zapustnik v pričo šestih prič in župnika Bogataja v prid svoji ženi, niso pustili ljudski sodniki v veljavi, ampak so mu vsebino prenaradili po svoje.

Tista nenaklonjenost napram cerkvi se je odražala tudi v pravedah, kjer je šlo za žalitev cerkvenih organov ali uslužbencev. Ko je bil žaljen prior samostana, da je pobral preveč desetine, ko so bili opsovani ljudje, ki so prišli po cerkveno desetino, so izrekli ljudski sodniki v primeri z drugimi v resnici — malenkostne kazni. Ne bomo se motili, če pripisujemo ta pojav odpornemu stališču zoper desetino sploh, ki je bila izrazito cerkvena davščina.

Cerkev je bila mnogokrat obdarjena z volili. V zapisnikih najdemo veliko število praved zaradi cerkvi neizplačanega volila. Navadno potečejo, kakor zahteva pravičnost. Ako pa gre za volilo zemljišča cerkvi, pride včasih do osupljivih sodbâ. Vse kaže, da ljudski sodniki niso radi videli, da si «mrtva roka» kopiči vinograde. Kooperator Miha Čandrež iz Št. Jerneja toži leta 1673. zaradi volila. Po njegovih trditvah je Nikola Rudman po smrti svojega sinčka zapisal v svoji poslednji volji svoj vinograd cerkvi v Št. Jerneju za legat. Ko ga zahteva na gorski pravdi od sorodnikov, ni nihče ugovarjal njegovim trditvam in vendar sodniki tožbi niso ugodili, ampak so rekli, da naj se dá vinograd ceniti, na to proda za ugotovljeno ceno bližnjim sorodnikom in le kupnina naj gre cerkvi za legat, ne pa zemlja. Leto prej so kooperatorji škocijanske cerkve tožili za vinograd, ki ga jim je zapustil župnik. Sodniki so izrazili svoje pomisleke, kako neki bodo kooperatorji pridobljeni vinograd obdelovali, in izrekli so, da treba stvar spraviti pred prelata kakor višjega duhovnega

predpostavljena tožnikov in ga zaprositi, naj odredi nekakšno «translacijo», kakor jo je itak predlagal toženi sorodnik rajnkega župnika. Še sredi 18. stoletja so ljudski sodniki na gorskem zboru v Selcah pod Gorjanci izrekli sodbo, da naj pripade vinograd, katerega je cerkev pridobila z volilom pred 11 leti, bližnjim sorodnikom zapustnikovim, ako cerkev ne bo skrbela, da bo vinograd pravilno obdelovan.

Nekakšna popustljivost v prid tožencu, a na kvar cerkvi se je na tihem izvajala, ko je bilo določiti rok, v katerem naj se dolg plača ali obveznost poravná. Dočim se glasi v pravnah zoper žive osebe svetnega stanu, da naj se plača «takoj» ali «v 14 dneh» ali «do jeseni», gredó v cerkvenih zadevah tako daleč, da določijo rok plačila na več let, celo do treh let. V nekem primeru iz l. 1697. pa so ljudski sodniki odrekli dokazno moč «cerkvenemu registru» (Kirchenregisterle), ko se je nanj skliceval kaplan, da dokaže, koliko desetine dolguje toženec cerkvi.

Vse kaže, da so ljudski sodniki, dasi do mozga verni, napram cerkvi vendarle zastopali nazor, naj si ne kopiči zemlje v svojih rokah, katere itak ne more sama obdelovati, in da naj bo tudi glede izterjavanja svojih dolgov usmiljena, ko vendar lahko čaka. *ljudski + Jari se*

* * *

Od vernosti do praznovernosti ali od vere do vraže ni dolga pot. Saj smo videli, da so celó opatje verjeli na vraže in čarodejstva. Ni torej čudno, da naletimo v naših zapisnikih tolikokrat na motive vražarstva in vsega, kar je s tem v zvezi, osobito pa na predbacivanja čarovništva. Seveda iz naših zapisnikov, ki so samo zapisi pravn, ne zremo vsega, kar bi nas utegnilo zanimati. Spoznamo pač iz teh zapisnikov, da gre po ljudskem mišljenju v vseh teh zadevah za nekakšne tajne zveze z «vragom» ali vsaj s «škratom». Inače pa se zrcalijo iz zapisnikov le pojavi posebnih vraž in čarovništva, to pa seveda vedno tako, da se tisti, kateri je osumljen čarodejstva, krčevito brani takega očitka. Iz zapisnikov ni poročila o preganjanju čarodejstev kakor *crimen magiae*. Seveda iz tega še ne smemo sklepati, da se v vinorodni Dolenjski izza časov «stare pravde» ni izvršil noben čarovniški proces. Saj ti procesi niso bili predmet ljudskih sodbâ, ampak so spadali pred deželsko sodišče. Pač pa sodijo ljudski sodniki mnogokrat o žalitvah, storjenih s predbacivanjem čarovništva. *vernost + pri verju*

Značilno je, da prepovedó v Pleterjih v letu 1615. obtoženki Urši Tomšič božjo hišo in je ne puste več k sodišču, ker zna

dobro čarati, da je pa niso izročili krvnemu sodniku («panrihterju»), ki je imel tedaj svoj sedež baš v pleterskem samostanu.

O nekem enakem procesu nam poročajo kostanjeviški zapisniki iz leta 1605. Mlin je pogorel, pogorelci pripisujejo krivdo svoji sosedu, češ, ona je na glasu čarovništva; tožijo jo na gorskem zboru za odškodnino. Toženka se bridko pritožuje, da jo smatrajo za čarovnico. Celo mati županja ji je v gostilni ponujala glavo česnja, da bi ga použila in se na ta način razkrila za čarovnico! Pa ona da se s takimi stvarmi ne ukvarja, zato je tudi odklonila ponujeni ji česen. Milo je tožila, da ji pač lahko vzemó življenje, duše pa ji ne bodo mogli vzeti... In vendar so sodniki izrekli, da naj toženka trpi polovico škode, ki je nastala z vpepelitvijo mlina; češ, tudi ona bo v neki zvezi s to stvarjo (*mitinteressiert*). In toženka si ni upala oglasiti pritožbe...

50 let pozneje se pritožuje neka ženska na gorski pravdi, da ji je očital nasprotnik, da je hostijo ukradla, seveda v čarovniške namene. Sodniki so izvedli dokazovanje v stvari, da pridejo resnici do dna. Javili so se sosedje in pričali, da so bili zaeno s tožiteljico pri obhajilu, pa niso ničesar hudega opazili. Toženi klevetnik je propadel in ljudski sodniki so mu naložili spricho težke in — kajpada — nevarne obdolžitve, da mora tožnico pred sodiščem za odpuščanje prositi in se sam počiti «po gobcu» (*aufs Maul zu schlagen*).

Malo let za tem pride do nasprotnih tožbâ dveh žensk, ki sta se druga drugo žalili. Eno izmed njiju je zadel očitek, da je začarala v vinski gorici pri hramih vse ključavnice, vsled česar je nastala sosedom občutna škoda. In bila je obsojena zaradi izvrševane čarovnije na globo 25 mark, kar pomeni za tedaj zelo hudo kazen. Še pozneje čitamo o drugih čarovnijah. Tako je n. pr. nekdo začaral 24 panjev čebel s tem, da je z nekakšno belo palico poštolkel po panjih, in vse čebele so izletele in se razletele. Za škodo mora plačati mernik prosa. — V nekem drugem primeru pravde se očita čarovništvo možakarju, češ, da je mravlje v loncu kuhal, zopet nekemu drugemu, da je poljšjo mast pripravljaj na poseben način z voskom itd. Da je ljudski glas tiste čase spravljal polhe v zvezo z vragom, o tem vemo že iz Valvazorjevih popisov. Da so bili pa baš Gorjanci polni polhov, izhaja jasno iz kostanjeviških zapisnikov. Saj se nahaja v njih celo določilo, da se vrši vsako leto na torek po binkoštnih praznikih v samostanu «polšja pravda» (*Pillich-Recht*).

Naj omenimo še značilno dejstvo, da je neka ženska po navedbah tožbe vršila čarodejstvo s tem, da je potrosila prag hiše

Književna poročila

s prosenim semenom (*Hirschsamen*). Nemara pa tisto seme ni bilo od prosa, ampak od svinjske dušice (*datura stramonium*, *Stechapfel*), ki igra, kakor znano, v pravdah zoper čarovnice veliko vlogo. Kdor se z mazilom, narejenim iz zdrobljenega semena te hudo strupene rastline, pomaže pod pazduho in še kod drugod, dobi občutke telesne lahkote, vzdigavanja, letanja! Odcedek semena pa vzbuja erotična čuvstva. (Kako prekrasno popisuje tako čarovniško početje *Merežkovski* v svojem romanu *Leonardo da Vinci!*) Nekoč je otrpnila ženi roka, ko je odstranila tisto, kar je hčerka soseda pomedla po sobi in vrgla na njivo. Morda je šlo tudi tu za čarovnijo s semenom svinjske dušice. Na slične stvari moramo misliti, ko čitamo v pleterskih zapisnikih zagovor toženca, ki je tožen, da naj oškoduje nezakonsko mati in skrbi za njeno dete. Toženec priznava, da se je mnogokrat z nezakonsko materjo spolno združil, odklanja pa vsako odgovornost za to, češ, da mu je pač nekako zavdala, da jo je moral ljubiti.¹

(Dalje prihodnjič.)

KNJIŽEVNA POROČILA

Alojz Kraigher: Mlada ljubezen. Roman. V Ljubljani 1923. Založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 261 strani. Cena vez. 60 Din.

Pričujoči roman — namenjen očitvidno bolj širokim, površno zajemajočim krogom kot poglobljajočim se in v tvorne potankosti segajočim slovstvenim in socialno-psihološkim uživačem — je dokaj mlačno sprejet od publike izhajal že v skromno rodovitnih vojnih letih 1917./1918. v «Ljubljanskem Zvonu». Zdaj nam ga je pisatelj vsebinsko čisto nedotaknjene in le v prvem delu mestoma (pa prav poredko), a vselej nebitveno jezikovno opiljenega ponudil še v čedni knjižni izdaji.

Pribiti je treba predvsem, da je Kraigher precej tendencijozno pisal to svoje delo ter zlasti kot zdravnik zato položil vanj preveč fizioloških opazovanj in doktrinarskih razmotrivanj o prejako prevladujoči seksualni plati «mlade», a tudi že dozorele ljubezni. Vse premalo pa je vdahnil romanu tistega idealnega, čisto duhovnega zanosa, brezbrežnih sanj in iz srčnih globin izkresanega hrepenjenja, ki išče ljubezen radi ljubezni same, ki se prostovoljno muči ob neodmevajočih nagnenjih in ki smo ga že od nekdanj, od Prešerna do Murna in še dalje, iz knjig in od srca, iz sebe in od sveta, poleg često odločujoče spolnosti podedovali kot prvo dominantno «mlade ljubezni».

¹ V prvem delu te razprave naj se bere na strani 48. namesto: Katoličan Bohorič — pravilno: «Krčan» Bohorič, na strani 51. pa namesto: Leopolda Pacheneckerja — pravilno: Lenarta Pacheneckerja. Slednji je pač identičen s tistim Pacheneckerjem, ki je spisal prvi slovenski katekizem v katoliškem pravcu, na kar me je opozoril g. prof. Prijatelj (glej *Gla ser*, *Zgod. sloven. slovstva*, I., str. 136.).

Pis.

M. Dolenc / Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji

(Nadaljevanje)

Z misel ljudstva za moralnost odseva najbolj iz rodbinskega življenja. Čim tesnejše so vezi med krvnimi sorodniki, tem višjo stopnjo etičnega čustvovanja smemo pripisovati ljudstvu, ki je sinteza vseh njegovih rodbin. — Iz naših zapisnikov, ki obsegajo skoraj 200 let, izhaja predvsem, da je pravnica iz rodbinskega življenja tako malo, da tvorijo med obilico drugih le redke izjeme.

Rodbina slovenskih vinogradarjev in kmetov v dolini Krke kaže neke izrazite poteze, ki spominjajo na zadruge. Predvsem je očetovska oblast zelo velika. V zapisnikih čitamo o pravdi sina zoper očeta, ki ga je bil vzel iz službe, da bo doma delal, sam pa popiva. Prišlo je med njima do grdih prerekanj in tudi stepla sta se že. Sin prosi, naj sodniki uvidijo, da tako ne gre naprej. Ljudski sodniki pa so izrekli, da mora sin v keho, ker je udaril očeta, in da se mu mora poslej pokoravati. Očetu pa so zagrozili, da mu bodo vzeli kmetijo in jo izročili sinu, če ne odneha od pijančevanja. — V nekem drugem primeru je vzel oče svojo poročeno hčerko zetu in jo dal nekam v službo. Zet pride nad tasta in zahteva ženo nazaj. Ker tast noče dovoliti, da pride žena nazaj, se zet izpozabi in udari tasta. Pa sodniki so ga občutno kaznovali. Ali se je žena k zetu vrnila, tega nam zapisniki ne povedo. — Navedli bi lahko še več primerov, iz katerih se zrcali velika očetovska oblast.

Pa še drug moment, ki spominja na zadruge, razvidimo iz zapisnikov, namreč dejstvo, da stanuje več oženjenih bratov ali sester skupaj pod enim krovom ali vsaj na eni kmetiji. Če se spro, mora gospodar kmetije privoliti, da gre «zemljišče na razdel», kakor se izraža narodna pesem, t. j., da mora dobiti sin, ki gre od hiše, del zemljišča v izključno last.

O tistih grdih pravnica, ki so dandanes na dnevnem redu, namreč o tožbi «starih», ki so svoj «grunt» (kmetijo) izročili «mladim», pa morajo kakor užitkarji zaradi zapostavljanja in trpinčenja, ki jih doživljajo v hiši, klicati sodišče na pomoč, imamo v naših zapisnikih vseh treh stoletij komaj spomin. Zasedili smo eno samo tako pravdo in še tista se je končala tako, da je sin po nalogu ljudskih sodnikov vzel «stare» zopet k sebi in slovesno obljubil, da hoče poslej ž njimi lepo ravnati.

Mnogo je pripomoglo h krepkemu stališču moža in očeta, ki je gospodar rodbine in kmetije, nedvomno tudi tedaj vladajoče dedno pravo. Velja in se trdovratno vzdržuje na površju načelo, da vse tisto, kar je prišlo od «klobuka», podeduje «klobuk», kar pa izhaja od «peče», prehaja na «pečo». Tako nam naši zapisniki — seveda v nemščini — predočujejo pravilo starodavnega sališkega prava: *«paterna paternis, materna maternis»*. Če mora nasledovati očeta sin v vsem, kar je ta dobil od svojega očeta, in če so izključene od podedovanja očinske grude hčerke, pa naj si jih bo mnogo več kakor sinov, ostane pač očinska gruda z domom vred hrbtenica rodbine, ki si ohranja svoje rodbinsko ime skozi stoletja, ne da bi šla posest na razdel. Hčerke pa dobé to, kar je mati k hiši prinesla. Ta ureditev pa seveda hčerkam ni hodila po godu, tudi stališče vdove po hišnem gospodarju nasproti sinu dediču ni bilo ugodno. Vse to je omajavalo staro pravilo dedovanja od «klobuka» do «klobuka» in od «peče» do «peče», in slednjič je zmagalo stališče rimskega prava, da dedujejo vsi otroci enakomerno ne glede na spol.

Zakonski spori so prišli redko pred naše ljudske sodnike. Naj zabeležimo dva, ker kažeta veliko, skoraj bi rekli, sveto spoštovanje zakonske vezi. V enem primeru je žena, ki je imela starega betežnega moža, šla od njega in se klatila po vasi. Mož prosi na kvatrni pravdi sodnike, naj uvidijo, kakšna krivica se mu godi. Sodba je izrekla, da mora žena ostati pri svojem možu, če ne jo zadene za kazen globa 10 cekinov in še šibo bo okušala. Če bi vnovič ušla, naj jo privede gosposka k možu, pa najsi jo najdejo kjerkoli. Odslej naj živi pri možu in uživa ž njim skupaj, kar imata, po moževi smrti pa se bo že ukrenilo, kar je prav. — V drugem primeru je mož zapodil ženo od doma, in to že večkrat. Dobil jo je trikrat nazaj, sedaj se pa noče vrniti, ker tako grdo ravna ž njo. Sodniki so mu naložili, da jo mora v 14 dneh pripraviti k sebi na dom in ji izročiti gospodinjstvo. Če bi tega ne hotel storiti, mora zapustiti kmetijo. Če je pa tašča kriva preprirov ž njegovo ženo, naj ono odstrani iz hiše.

O nezakonskem rojstvu je malo pravn. Iztekle so vse tako, da nalaga sodba nezakonskemu očetu preskrbo nezakonske matere in otroka. V enem samem primeru dajejo sodniki nezakonskemu očetu na prosto, da naj plača vse, kar treba za preskrbo otroka, ali pa naj poroči nezakonsko mater. Menda se ne motimo, ako si razlagamo prej označeno trdo stališče napram izvenzakonskim materam tako, da se ljudski sodniki iz verskih nagibov niso mogli

lahko sprijazniti z mislijo, da bi dobila nezakonska mati za storjeni greh še nekakšno — nagrado.

Tudi nezakonski oče si sme svojega nezakonskega sina postaviti za dediča. V nekem primeru mora nezakonski oče odriniti v vojake. Preden je odšel, je bil izjavil svojim sorodnikom, da naj dobi njegov očetni delež, ako se sam ne vrne iz vojske, njegov nezakonski sin. Mož se res ni več vrnil. Kako dolgo ne, tega nam zapisniki ne povedo. (Omembe vredno je, da naše narodne pesmi govore o devetih letih, katera morajo miniti, odkar je šel mož na vojsko, da velja za mrtvega.) V našem primeru zahteva že odrasli sin sam očetni delež po svojem nezakonskem očetu, ki ga ne bo več nazaj. Ljudski sodniki so mu priznali pač dve tretjini očetnega deleža, dočim je preostalo dobila njegova polsestra.

Na tem mestu naj registriamo še pravdo iz leta 1665., ki se je vršila na gorskem zboru za Jablanski vrh v Kostanjevici, pa kaže odurnost brata napram sestri, kakor si je grozovitejše skoro misliti ne moremo. Težko bolna sestra je prišla v trdi zimi k bratu in ga prosila, naj jo vzame pod svojo streho. On jo neusmiljeno zapodi. Zmrznila je. Brat je neče niti zagrebsti in pusti, da psi in divja živad obgrizejo truplo mrtve sestre. (Ta čas so se namreč tudi volkovi radi priklatili iz Gorjancev k ljudskim bivalščem. Saj čitamo nekolikokrat v zapisnikih, da je volk raztrgal drobnico ali kako drugo živinče.) Šele, ko je truplo sestre že napol obgrizeno, ga zagrebe, pa ne v posvečeno zemljo, ampak kar v vinski gorici. Gornik (upravni glavar goric) ga toži; pa kazen ni bila baš velika, vsaj za naše pojme ne. Pet mark globe so mu naložili, tisti svet pa, kjer je pokopal sestro, so proglasili za imovino bližnje cerkve. Menda so s tem hoteli le popraviti krivico, da rajnka sestra ni bila pokopana na posvečenem pokopališču. Ta čisto osamljeni primer sorodniške neusmiljenosti ostane za nas pač zagonetka, ker nam zapisniki ničesar ne povedó, iz kakšnih nagibov je brat bolno sestro tiral od hiše.

Precej več pravnih se tiče spolzkih pustolovščin oženjencev in neoženjencev, osobito pa preloma zakonske zvestobe. Ni, da bi tu navajali razne, včasih tudi ogabne podrobnosti teh čudnih zgodb. Naj le omenimo, da so sodniki v neki pravdi izrekli, da je imel toženec popolnoma prav, ko je premikastil tožnika, ki ga je zalotil ležečega z malopridno žensko na svojem svetu. Utemeljevali pa so oprostilno razsodbo izrečno s tem, da sta toženec in tožnik oženjena in da ga je zatorej smel «*correctionsweise*» pretepsti. — V neki drugi pravdni zadevi se je izkazalo, da je

Metod Dolenc: Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji

mlinarica imela že več let z domačim hlapcem pregoreče stike. Ko je zanosila, je trdila, da je oče otroka, ki ga pričakuje, njen mož, ne pa hlapec. Sodišče je verjelo toženki. Hlapec pa je dobil za kazen teden zapora ob kruhu in vodi, njo pa so kaznovali tako, da jo mora njen ljubimec sam nago po hrbtu do krvi šibati.

Inače pa je kazen za prešuštvo drugačna za moške, drugačna za ženske. Žene so izpostavljali ob sramotnem stebru s trlico okrog vratu za več ur vsemu svetu v posmeh (*in die Gaigen gesetzt*). Moškega prešuštnika pa zadene navadno globa, ki se naloži včasih po cekinih, če pa ima vinograd, se izreče v hujših primerih tudi zapad vinograda. —

Ni težko razumeti, da so se omožene ženske, ki si niso bile v svesti nikakšnega greha zoper šesto božjo zapoved, občutno maščevale, ako se jih je kdo drznil dolžiti prešuštva. Nek ob-
jestnež je govoril o treh omoženih sestrah, da nosijo njihovi možje rožičke (*ihre Männer weren Hörnerträger*). Prihrumele so vse tri hkratu k njegovi hiši, ga napadle in mu dobro opulile brado, pa ga tudi sicer sramotno obdelavale (*spöttlich tractiert*). Ko pa se je zaradi storjene mu sramote pred ljudskimi sodniki pritožil, so mu rekli, naj najprej dokaže, da so res takšne, potem pa se bo odredilo, kar je prav!

* * *

E k o n o m s k e in s o c i j a l n e p r i l i k e odsevajo iz naših zapisnikov seveda le posredno. Dobro situirani pošteni ljudje niso prišli mnogo v dotiko s sodiščem kakor stranke, saj so bili baš najuglednejši izmed njih sami sodniki ali prisedniki.

Vidi se pa iz zabeleženih pravnih, da je bil največkrat sporni predmet z e m l j a. Lahko se trdi, da je bil naš kmet pred dve sto, tri sto leti zemlje lačen, če ne celó goltáv. Naravno, saj mu je zemlja dajala vsega, kar je potreboval zase in za svojo rodbino. Na njej je pridelal žita in sočivja za jelo, lanu in konoplje za perilo in obleko, redil si je živino za hrano in obutev, a vinograd mu je dajal vina in zabave!

Važna
yab. to se
"offal"!
Domača živina je sestajala iz goved, prašičev in ovac. Oslov menda niso imeli. V pravnih se omenja, da si je leta 1704. opat v Kostanjevici izposodil od prijatelja iz Ljubljane oslico zaradi mleka. Bil je to opat Friderik (priimek neznan), ki je bil najbrže bolehen in je potreboval krepkega, tolstega osličnega mleka. Pa njegovi ljudje niso znali ravnati s to živaljo. Pozimi je poginila. Iz tega je nastala pravda, ker je zahteval opat na kvatrnem sodišču odškodnino od svojega upravnika. Pa dosegel ni ničesar, ker se je toženi upravnik izgovarjal na svoje ljudi. — Konje so tedaj

v precejšnji meri redili. Mnogo pravn je nastalo vsled izposojevanja živine, goveda in konj. —

Pri sklepanju zakonov se je polagala velika važnost na doto in jutrnjo. Doto prinese žena možu, jutrnjo obljubi mož ali njegov bližnji sorodnik ženi za primer, da postane vdova, včasih pa ji jo izroči takoj v last. Nevesta dobiva doto v denarju, v živini, semtertja tudi v zemljišču. Razen dote mora dobiti nevesta tudi balo. V neki pravdi terja dekleta, ki ni dobila ničesar po materi, od svojega brata, ki je prevzel očetov dom, za balo, «kakor je v deželi običajna». Sodniki so ji prisodili suknjen jopič, žensko spodnje krilo, pečo, eno ovco, enega prašiča in šest mernikov žita.

— V zapisnikih čitamo seveda tudi o bogatejših nevestah. Najvišja dota v denarju, ki jo omenjajo zapisniki, znaša 100 goldinarjev. V neki pravdi zahteva bivša nevesta, ki je razdrla zaroko, vse tiste reči, katere je že bila dala prenesti na dom ženina. Medtem pa je šel del bale póżlu, a kar je ostalo, prisodijo sodniki nevesti. Ženin mora vrniti: 16 vlaken finega prediva, 3 lakte močnega platna (*aporsten*), 4 lakte navadnega platna, posebej še platna za 24 kr, 1 zeleno ruto, posodo masti, 5 funtov sala, pol funta voska, 1 mero medu, 13 mer mešane moke, 2 vedra vina, 1 kopačo, 1 sekiro, 1 ključavnico. Vsa ta ropotija je bila, kakor rečeno, le manjši del nevestine bale.

Danes in
strukture pa
na Baka
vred. je ka 18

Jutrna obstoji skoraj vedno v vinogradu ali pa v denarju. Daljnji sorodniki prispevajo k poročnim stroškom z denarjem. Ta dar se daje, kakor pravijo zapisniki, «za pogačo». Toda tak denar mora biti porabljen res za poroko, sicer ga sme darovalec terjati nazaj.

Večkrat se bere v zapisnikih, da je prinesla žena v zakon panje bučel. Brez dvoma je bilo v tedanjih časih bučelarstvo na Dolenjskem zelo razvito. Zato pa čitamo tudi tolikokrat o pravnah radi bučel, voska in medu, zatorej je bilo mogoče, da se je tožencem tolikokrat za kaznen nalagalo, da naj poklonijo tej ali oni cerkvi voska ali sveč.

Pa še ena pridobitna panoga se je na moč gojila vsaj v vznožju Gorjancev: lov na polhe. Kakor že omenjeno, so morali v Kostanjevici in Pleterju nastavljati posebne pravdne dneve za polšje zadeve. Tu se je razpravljalo o motitvah polšjega lova v doodeljenem revirju, o tatvinah polšjih pasti in o vseh drugih raznovrstnih prepirih, ki se izcimljajo iz lovske strasti in objestnosti o priliki lova. Polšje pasti imenujejo naši zapisniki «*Pillichgruben*», opisa pa nam seveda ne dajejo. Če smemo slediti V a l v a s o r j u, so bili to nekakšni zaboji, katere so zakopali v zemljo. V pokrovu

Polšje

Metod Dolenc: Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji

zaboja je bilo vdelano pesto od kolesa, v njegov obod pa so bili žreblji navzdol na znotraj pričvrščeni tako, da je polh lahko zlezel v zaboj, nazaj pa ne. Takih ali enakih polšjih pasti so imeli naši kmetje vsak po več v svojih revirjih, katere so jemali v zakup od gosposke, a morali so za to samostanu odrajtovati določeno število polhov. Tudi o takih pravadah čitamo, ko so samostanski uslužbenci zahtevali od podložnika davščino v polhih. Po obilici lovskih prilik za polšji lov smemo pač sklepati, da so naši kmetje polšje meso radi uživali. Valvasor pripoveduje, da so polhe kar nasoljene polagali v sode, tako da so imeli njih meso še v pozni zimi za pečenko. Da so krzno od polhov rabili za kučme, je jasno. Bržčas pa so ž njimi tudi trgovali. Če smo že omenili običajno zimsko pokrivalo moških, naj dodamo še opazovanje iz naših zapisnikov, da je morala biti peča kakor pokrivalo žensk kar vprek običajna. Vsaj za nedelje in praznike v toplejšem času si moramo misliti, da so ženske vseskozi nosile peče. V zapisnikih čitamo na mnogih mestih o pečah, dà, celó to nam pričajo, da je nekoč ženska, od maše gredoč, hruške kradla, a lastnik ji je v dokaz, da jo je zalotil, vzel pečo in jo nesel h gorniku. — Izmed blaga, ki je bilo priljubljeno za moško obleko, pa se ni izdelovalo v domačih krajih, naj po zapisnikih navedemo gorenjski «loden» in pa «karafijo». Kaj je bilo slednje, iz zapisnikov ne zveemo. —

O izrazitih pripadnikih o b r t n e g a stanu na kmetih je kaj malo sledu, med meščani pa več. V nekem zapisniku iz leta 1664. je naveden kakor pravdna stranka «N. Krebs, Bildhauer zu Rein» (Brežice), kar naj omenimo kot beležko za naše umetnostne zgodovinarje.

Kupčije ni bilo veliko. Proti južni strani so bili veliki gozdovi, v katerih so prežale še divje živali, za Gorjanci pa so prebivali Uskoki. Tako se je razvijala trgovina najbolj z najbližjimi mesti Krško, Brežice in Novo mesto. Živinske semnje omenjajo naši zapisniki za Kostanjevico, ki pa je bila takrat mestece, ki ni štelo mnogo več nego 40 bornih hišic. Potrjene pa so v zapisnikih za kostanjeviški semenj neke stalne trgovske navade v pogledu jamčevanja za živinske napake.

Pohod na semnje v tistih časih ni bil čisto brez nevarnosti. Na več mestih pripovedujejo zapisniki o cestnih ropih. Zato je razumljivo, kar takisto izhaja iz zapisnikov, da so kmetje na semnje radi jahali in da so bili tudi oboroženi, ponajveč s sabljo. Da je to dalo včasih priliko za krvave pretepe, o tem nam izpričujejo marsikakšne zabeležke v naših zapisnikih.

Najživahnejši je bil trgovski promet z vinom. Iz zapisnikov vidimo, da so hodili meščani kaj radi v vinske gorice in kupovali že v naprej mošt, pa ga takoj vsaj deloma, če že ne vsega, plačali, a vinogradnik je prevzel obveznost, da pripelje po dogovorjenem času kupcu — vino. Lahko si mislimo, kako so lahkoživi meščanje izrabljali gostoljubnost vinogradnikov, tudi če niso ničesar kupili. A vinogradniki so včasih prodali na slepo, vino pa pozneje drugače porabili in tako je pač prišlo do nebroja pravnih namoštne (*Anmöstlerei*).

Vinske pa tudi druge kupčije s potrošnim blagom so se ustvarjale z rovašem. Opisa rovaša, ki ga pačijo naši zapisniki z nazivki «*rowisch, rabisch, robbatsch*» itd., nimamo. Saj je vedel vsakdo, kakšna priprava je to. Rovaš je bila namreč palica, razklana na dve polovici, vsakokratna dobava pa se je zarezala na obeh polovicah zložene palice hkratu. Eno polovico je hranil kupec, drugo prodajalec, zarezze so se morale natančno ujemati. V časih splošne nepismenosti prostega ljudstva je bil rovaš pač imenitno dokazilo in je igralo seveda tudi v pravnih pred našimi ljudskimi sodišči veliko vlogo.

Slika ekonomskih in socialnih prilik pa ne bi bila popolna, ako ne bi pokazali tudi še na neko slabo stran tedajšnjega življenja, ki je bila sicer za vinorodne kraje razumljiva, pa se je vsekakor veliko preveč razpasla v razvado — pijančevanja. V naših zapisnikih čitamo n. pr., da so popili pri neki navadni poročni slavnosti šest veder vina. Pri največ doslej opisanih primerih, kjer se je pripetila kakšna nerodnost ali hudobija, je bil prvi početak ali pravi vzrok nesreče ali krivde alkohol. Kolikokrat se je kmetič pokesal, da je opit prodal zemljo! Pilo se pa ni samo vino, ampak tudi žganje, pa vendar le-to redkejše. Enkrat najdemo v zapisnikih pristavek k imenu nekega kmetiča «*der Brandweimbrenner*», morebiti zato, ker je bil tisti kmetič radi tega nekakšna posebno znamenita oseba.

Ljudem, ki so prihajali na gorska sodišča, je bilo treba večkrat zabičevati, naj ne prihajajo na gorske zборе pijani. Ljudski sodniki so bili nekoč prisiljeni, da so morali celo svojega gornika odstaviti, ker se ni hotel poboljšati in je bil vedno pijan. Neki prevod gorskih bukev je smatral za potrebno, da je sam privzel določilo, ki v nemškem izvorniku niti ni stalo, namreč, da se «*imaio ti Segorniki silu treisni derzati inu obeniga likoła napustiti gor nositi tamužh tuistu dokler vse opravleno ne bode odložiti*». Toda na drugi strani so si pa ljudski sodniki kar sami votirali kazni, ki so obstojale v tem, da jim je obsojenec moral dati toliko in toliko veder vina, včasih

tudi še peko kruha. Vse to pa seveda ni moglo biti nič drugega nego uvod za — rekli bi skoraj — oficielno pijančevanje. Poudarjati pa je, da take kazni niso bile nikakšne redkosti, ampak tako rekoč na dnevnem redu vsakega gorskega zbora in kvatrnih sodov. Če pa niso dobili na ta način vina, jim je postregel ž njim kakšen veljak! V nekem zapisniku čitamo n. pr. med prisedniki ime in poleg njega opazko «*Weingastgeber*». Če pa so sodili doma v samostanu, so bili pogoščeni včasih z vinom od samostana, a obsojeni toženec je moral pogostitev plačati. (Konec prih.)

KNJIŽEVNA POROČILA

Dr. France Veber: Etika. Prvi poizkus eksaktne logike nagonske pameti. Ljubljana 1923. 642 strani.

Fundamentalna teza, na katero opira Veber svoj véliki sistem logike nagonske pameti, je trditev, da je vsak naš doživljaj naperjen na nekaj, kar ni ta doživljaj sam, marveč nekaj nepsihičnega, od bitja ali nebitja subjekta absolutno neodvisnega, kar pa s svojim doživljanjem ravno dojemamo. Kakor je naperjena n. pr. predstava, ki jo doživljam, ko gledam kako barvo, slušam kako melodijo, otipavam kako telo itd., na nekaj objektivno predmetnega, kar ni istovetno z mojim gledanjem, slušanjem, otipavanjem, kar pa z gledanjem, slušanjem, otipavanjem šele dojemam, ravno tako dojemam s svojimi mislimi, kot psihičnimi doživljaji, objektivna nepsihična dejstva, s svojimi čuvstvi pa nepsihične objektivne vrednote, ki so in ostanejo (vsaj načelno) objektivne vrednote, naj jih že kak subjekt s svojimi čuvstvi dojema ali ne.

V luči tega naziranja ni samo tako zvana zunanja природа s svojimi fizičnimi lastnostmi (razsežnostjo, vztrajnostjo, neprodinostjo, z menjajočimi se barvami, temperaturami, električnimi in magnetičnimi potenciali) nekaj od našega doživljanja neodvisnega, v najstrožjem pomenu besede objektivnega, v istem najstrožjem pomenu besede objektivna je tudi lepota, odnosno grdoba kakega predmeta, kot ona njegova lastnost, ki jo dojemamo s svojimi estetičnimi čuvstvi ravno tako, kakor dojemamo fizične lastnosti zunanje prirode s svojimi občutki (predstavami). Kaka slika ni radi tega lepa, ker subjekti spričo nje estetično pozitivno čuvstvuejo, marveč obratno: subjekti čuvstvuejo spričo nje pozitivno, ker dojemajo s tem svojim čuvstvovanjem njeno objektivno lepoto, ki je in ostane objektivna lastnost dotične slike brez ozira na to, dá-li je sploh kdaj kak subjekt spričo nje estetično čuvstvoval ali ne.

Kakor pa dojemamo z estetičnim čuvstvovanjem objektivne estetične vrednote, dojemamo z etičnim čuvstvovanjem objektivne etične vrednote. Dejanje kake osebe ni radi tega etično vredno, ker zbuja v nas etično pozitivno čuvstvo, t. j. ker ga etično pozitivno vrednotimo; obratno: vrednotimo ga etično, ker mu pripada objektivna etična vrednost, ki jo dojemamo s svojimi etičnimi čuvstvi ravno tako, kakor dojemamo objektivno temperaturo kakega telesa zunanje prirode z občutki (predstavami) gorkote, odnosno mrzlobe.

Na temelju te nič manj globokoumne kot dalekosežne konstatacije absolutne vzporednosti med objektivnim veseljstvom in našo duševnostjo, v zmislu katere ima vsak naš doživljaj, in naj bo ta doživljaj ali občutek (predstava), ali misel,

Metod Dolenc: Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji

tudi že poprej in še dolgo pozneje, izven Slovenije. Doma se je znanstvo populariziralo, v dobrem zmislu te besede, a pojavilo se je istočasno tudi «rodoljubno znanstvo», ki je bilo od prave popularizacije znanstva ravno tako oddaljeno, kakor od pravega znanstva. Ne bom sodil, ali je bila tedaj pri nas doma sploh potreba po pravem znanstvu, pribiti mi je le faktične razmere — Kopitar in Miklošič sta bila le na Dunaju možna — in iz teh razmer moramo soditi Pleteršnikove spise, ki so predvsem slovenskega izobraženca informirali, zbudjali njegov interes za slovenstvo, mu razkazovali bogastvo antike in tako pomagali ustvarjati ono duševno ozračje, v katerem lahko edino uspeva pravo znanstvo. Pleteršnikovo delo se je ravnalo po naših potrebah.

(Dalje prihodnjič.)

M. Dolenc / Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji

(Konec)

Orisane preproste gospodarske in socialne prilike so se vzdržavale, ne da bi jih mogli bistveno izpremeniti vsi veliki dogodki, ki so se v širnem svetu odigrali, kakor n. pr. tridesetletna vojna. Zahtevale niso bogve kako močnega regulatorja pravnih razmer, organa za sodno poslovanje. Vinogradniki in kmetje so opravljali vse potrebno najraje sami med seboj po starih šegah in navadah. Patrijarhalnost je bila glavni znak pravosodja.

Zbirali so se ob določenih dneh, n. pr. tu na dan sv. Gregorja, tam sv. Lovrenca, drugod na nedeljo po sv. Mihaelu itd., pod lipo, v cerkvi ali na kakšnem drugem v naprej določenem kraju. Posvetovali so se najprej o skupnih zadevah, potem pa razsojali spore. Vedno so delali na to, da se stranke mirno poravnajo. Nalagali so jim, naj se pobotajo zlepa, in sicer že na zboru samem ali pa v določenem času, sicer bo kazen. Posebno uporne pravdarske butice so tupatam zaprli v keho, da se tam čimprej poravnajo, in če jih ne izpusté. —

Če je kdo hotel od nasprotnika kaj zahtevati, ga je moral najprej «obiskati», t. j. ustno mu napovedati, kaj zahteva. Če ga je nasprotnik zavrnil, je šel dotičnik h gosposki, založil tožnino, a

gosposka je poslala stranki «pečat», kar je nadomestovalo vabilo, in stranka je morala priti na sodni zbor, če ne, je bila kaznovana ali pa celó obsojena, ne da bi bila zaslišana. Včasih so se dale stranke zastopati po kakšni vplivni osebi ali prijatelju; to so bili «besedniki» na gorskih pravadah. Nekaj časa pa je uradoval v Kostanjevici zastopnik po poklicu «pravdač» (*Beistandsherr*), ki pa po gorskih členih ne bi smel nastopati pri gorskih pravadah. Sodbe so se sklepale tajno po predlogu enega izmed prisednikov, ki je bil pač najbolj vešč poznavatelj pravnih šeg in običajev, razglasovali pa so jih zelo slovesno, stojé.

Ljudski sodniki so poslovali enako patrijarhalno, če je šlo za civilne ali za kriminalne zadeve. Pri civilnih so odredili, če se stvar ni dala poravnati zlepa, rok za plačilo ali storitev, kakor so pač mislili, da najbolj odgovarja položaju. Pri kazenskih zadevah je prišlo do raznih glob na korist gorskega ali zemljiškega gospoda, izrekale pa so se še druge kazni. Za način kaznovanja je posebno značilno, da se je morala dotična kaznovana oseba sama pred nasprotnikom ponižati ali pa celó pred vsem ljudstvom osramotiti. Obsojeni je moral prositi za odpuščanje pred «poštenimi možmi» ali pa takoj v «krogu sodnikov», včasih klečé in «za božjo voljo». Večkrat so mu naložili, da mora svoje klevete in psovke preklicati in jih «nase obrniti». V zelo težkih primerih so obsodili toženca, da se mora sam «po gobcu počiti». Ta zadnja kazen je bila tudi sicer drugod poznana, n. pr. v srednjem veku v nekih friziških mestih, med južnimi Slovani pa najbrže ni bila drugod nikjer uvedena.

Druge kazni so bile še batinanje, pa zelo redko in samó za najmalopridnejše osebe, dalje sramotna izpostavitve s trlico, zapor v graščinskem turnu in slednjič — zapad vinograda. Med sramotne posledice obsodbe se mora šteti izrek, da obsojenec ne sme biti več za prisednika ali pa, da se sploh ne sme več pokazati na sodnem zboru.

Pripomniti moramo, da se je uporabljala kazen trlice samo za ženske. Trlica in zapor sta bila samo v kostanjeviškem in pleterškem pravosodju kazensko sredstvo, v novomeškem pa ne; to pač zato ne, ker nemški viteški red tam ni imel pripravnih lokalov za izvrševanje takšnih kazni.

Od zločinov, ki so prihajali na sodbo pred naše sodnike, so bili najpogostejši žaljenja časti. Njih register je raznovrsten. Od navadnega nepremišljenega psovanja gre preko predbacivanja laži in drugih malih nepoštenih dejanj do lažnive drzne obdolžitve

zaradi tatvine, krive prisege, sodomije, stupracije ali čarovništva. Prav posebna osramotitev in žalitev obenem je bila opuljenje brade. Celo razbojništvo in umor sta bila predmet klevete. Tožniki so lahko opat, vitezi, duhovniki, mejaši in sogorniki, pa tudi vse sodišče in celo vsa soseska. Toženci pa so samo sogorniki ali mejaši, med slednjimi včasih seveda tudi kakšen boljši gospod ali duhovnik.

Druga najbolj zastopana vrsta deliktov so tatvine in tepeži, seveda le taki, kjer ni nastala posebno velika škoda. Sicer bi jih kakor *causae maiores* ljudski sodniki ne smeli soditi, temveč prepustiti bi jih morali deželskim sodiščem, da jih tam kaznujejo. V tistih časih deželska sodišča niso bila državna sodišča, ampak pritiklina vlasti gotovih vlastelinov. V krajih, za katere so bili pisani naši zapisniki, čitamo o dveh primerih tatvine, ki je bila kaznovana s smrtjo na vešalih; na Otočjih in na Mehovem so obesili tatu iz navade.

Značilno je, da je moral tisti, ki je nekoga zasačil pri poljski tatvini, vzeti tatu kakšen predmet, n. pr. klobuk ali orodje in ga nesti za dokaz — gorniku.

Da je bilo spolno občevanje izven zakona mnogokrat predmet kazenskih sodbâ, smo že prej omenili. Dodali bi še eno vrsto kaznivih dejanj, ki je bila takisto mnogokrat predmet tožbâ pred ljudskimi sodniki, namreč skrivno prestavljanje mejnikov. Tu se pač jasno kaže pohlep po tuji zemlji, ki odgovarja že poudarjani karakteristiki našega kmeta, da je bil lačen zemlje.

Iz pravnega postopanja, osobito dokazovanja s pričami, se vseskozi odraža velik in svet strah — pred prisego.

Mnogokratere izreke naših kmetiških sodišč pa smemo smatrati za medle odsevke pravnega prepričanja o skupni (kolektivni) odgovornosti za provzročeno škodo, ki se nahaja n. pr. še v Dušanovem zakoniku v izrazitejših oblikah, v slovenskem pravu naših sodišč pa le še kot odgovornost gospodarja za svoje ljudi p o d h i š n i m k r o v o m.

Vse pravde so se morale razpravljati po stari šegi in navadi v slovenskem jeziku. Sicer je že pred zadnjo «staro pravdo» izdal Ferdinand I. dne 8. avgusta 1555. reskript in ukazal, da se pri nobenem sodišču notranje Avstrije ne sme v nikakšnem drugem jeziku pravdati kakor v nemškem. Ali, kakor mnogi drugi reskripti tistih časov, je ostal tudi ta za naše sodne zbore brezdvomno le na papirju.

V zapisnikih najdemo dokaze, da nekateri opatje niso bili večči slovenščine, čitamo pa tudi n. pr., da se je neki pl. Siegersdorf

trudil dognati, kaj pomeni beseda «Lipe», katero mu je kmet za-
brusil v obraz. Menda se ne motimo, če trdimo, da je bilo število
vlastelinov, ki niso znali slovenski, precejšnje, in da je tudi ta
moment dokaj pripomogel, da se je preprosto ljudstvo tako
krepko strnilo v enoto, ki se je konservativno držala svojih starih
šeg in običajev na polju pravosodja.

Zapisniki so bili nemški, le dve, tri prisege so zapisnikarji spre-
jeli vanje v slovenskem jeziku. Imamo pa v zapisnikih mnogo
izrazov, ki so naravnost iz slovenščine preneseni, pač ker jih niso
mogli ali pa znali prevesti. Tu pa tam je tudi žalitev navedena v
slovenskem jeziku (n. pr. sračjek, para, nemarni gerdan i. sl.).
Naj navedemo še nekaj slovenskih izrazov, katere niso mogli
prenemčiti: mejaši, dvorski, krilo, kosir, peča, pogača, kolica,
bisaga, postat, vijača. Osobito na besedo «postat» opozarjamo,
ker se rabi v resnici neštetokrat v zapisnikih kakor izvestna koli-
čina površine vinograda in ker se ta beseda nahaja že v staro-
slovenskih spomenikih, pa tudi še v srbskih dokumentih cara
Dušana iz 14. stoletja.

* * *

Podali smo v najglavnejših potezah sintezo kulturnih in social-
nih prilik, kakor se nam prikazujejo iz okroglo deset tisoč zapisov
pravd, ki so se vršile nekako prvi dve stoletji po zadnji po-
nesrečeni «stari pravdi» na ljudskih sodiščih vinorodne Dolenjske
v dolini Krke. Vodila nas je vseskozi resnost in stvarnost prav-
nega zgodovinarja. To poudarjamo, da ne bo zamere, češ, da smo
to ali ono plat ljudskega življenja preobširno obdelali, eno ali
drugo sestavno panogo ljudskega življenja orisali premračno ali
celó očrnili. Črpali smo predvsem iz zapisnikov o p r a v d a h in
menda ni treba šele podčrtavati, da se na pravadah ni razpravljalo
o najsvetlejših momentih ljudskega življenja, ampak iz velike
večine o takšnih, ki jih je bila razpalila pravdarska strast ali pod-
žgala človeška hudobija v zmislu starega reka: *homo homini lupus*.
In vendar mislimo, da so baš taki dokumenti za ovedbo čiste res-
nice kulturnih in socialnih prilik ljudstva še najzanesljivejši viri,
— vsaj za tiste dobe, ko še ni bilo takega prometa in duševnega
pokreta kakor dandanes. Tu ni nikakšnega prikrivanja ali olep-
šavanja, niti ne more biti govora o osebno zabarvanih dojmi-
h. Baš upotitev, potek in iztek pravd kaže ljudsko dušo v vsej njeni
razgaljenosti in to prav v tisti meri za udeležene pravdne stranke
same, kakor tudi za njihove ljudske sodnike. Zato se nam zde
takšni stari zapisniki o pravadah na ljudskih sodiščih prav posebne

znanstvene važnosti za proučavanje kulturnih in socialnih razmer prošlih dob. Prav gotovo so pa zanesljivejši viri, kakor pa popisi sodobnih pisateljev, ki so gledali ves pisani svet skozi prizmo svoje osebne duševnosti, kakor n. pr. naš plemič Valvasor.

K sreči vemo še za več takih zapisnikov o vinogorskih pravadah, le žal, da danes domačim raziskovalcem niso pri roki. V Losensteinleithen-u na Zgornjem Avstrijskem n. pr. hrani arhiv kneza Auersperga celo vrsto folijantov o gorskih pravadah, ki so se vršile pod gorsko palico kočevskega kneza; tako mi je poročal rajnik Anton Kaspret, eden izmed najboljših poznavateljev slovenske pravne zgodovine, ki pa je žal le premalo svojih razkritij objavil. Dalje navaja Arnold Luschin-Ebengreuth v svojem propagandnem spisu zoper razdelitev Štajerske, da se nahajajo zapisniki o vinogorskih pravadah pod gorsko palico grofa Auersperga v grajskem arhivu na Turjaku. Brez dvoma bi našli po naših gradovih še mnogo zapisnikov o vinogorskih pravadah ali tudi še marsikak slovenski prevod gorskih bukev.¹ (Od sedmih doslej znanih slovenskih prevodov gorskih bukev je našel rajnik Anton Kaspret enega na gradu Soteska na stranišču.)

Morebiti bodo te črtice, ki jih prinašamo namenoma v listu, pisanem za širše kroge slovenskih razumnikov, dale pobude temu ali onemu, da preišče staro šaro knjig, ki se praše ali trohné na podstrešju ali kjerkoli, in s tem otmè pozabnosti doslej prezirane dokaze za našo kulturno, socialno, pa tudi pravno zgodovino.

Razen gorskih pravad pa pridejo v poštev seveda tudi še drugi sodni spisi. V ljubljanskem muzeju stoji cela vrsta folijantov, ki vsebujejo sodne protokole blejskega deželskega sodišča. Lotili se jih bomo, da podamo drugi pot sintezo kulturnih in socialnih odnošajev slovenskega ljudstva prošlih stoletij iz divnega blejskega kota.

Šele, ko bodo do dobra predelani in obdelani prilično vsi rešeni sodni dokumenti iz raznih kotov in pokrajin naše domovine ter iz raznih razdobij, smemo računati s tem, da bomo spoznali pravo sliko kulturne in socialne zgodovine celokupnega slovenskega naroda.

¹ Nekaj tednov za tem, ko sem napisal tole razpravico, sem našel na gradu Klevevžu pri Šmarjeti pet folijantov z zapisniki o vinogorskih pravadah iz 17. in 18. stoletja. Nahajajo se zdaj v ljubljanskem muzeju. Pis.